

Suzana Leček

(Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije,  
Srijema i Baranje, Slavonski Brod)

## ODGOVOR NA RAZMIŠLJANJA ALEKSANDRA HORVATA

Odgovorit ću – barem oblikovanjem teksta – na način kako je to ponekad radio ovdje nekoliko puta spomenuti Anthony D. Smith, kojeg držim izuzetno inspirativnim za sve koje zanima problem nacije. U raspravama je pisao jasno, pregledno i kratko, a misli je volio usustaviti po točkama. Nadam se da mogu slijediti barem ovo posljednje.

Iako nerado ulazim u teoriju i ne držim se ni njenim dovoljno dobrim poznavateljem, ipak ne mogu ne osvrnuti se na dvije stvari iz teoretskog razmatranja. (Obje se tiču A. D. Smitha, pa zato ne navodim drugu literaturu, koja bi, čak i u suženom izboru, bila preopsežna za ovu svrhu. Ne navodim čak ni sve njegove radove, nego samo one koji se osvrću na modernizam.)

1. Prva se tiče samog A. D. Smitha, kojeg ne bih ostavila među modernistima, iako je kao učenik i prijatelj Ernesta Gellnera počeo sa sličnim stavovima. No, za razliku od „očeva osnivača“ modernističke teorije nacije (Anderson, Gellner, Hobsbawm), on je svoje tumačenje nacije razvijao drugim smjerom. Stoga se njegovi zreli, a posebno kasniji, radovi udaljavaju od modernizma i njegove definicije „izmišljanja“ nacije u 19. stoljeću (uzmimo samo *The Antiquity of Nations*). Napokon, etnosimbolizam je i A. D. Smith sam definirao kao jedan od alternativnih pristupa i kritiku, a ne podvrstu modernizma. Budući da su njegovi pregledi i sistematizacije zapravo i najbolje koje imamo, nema razloga da smjer kojemu je suutemeljitelj stavljamo tamo gdje ga sam nije vidio. (Iako je odavao priznanje zaslugama klasičnog modernizma, kritički je pisao o njemu gotovo u svakoj svojoj knjizi. Smith, 1998; 2001: 45-49; 2000: 27-34; 2009: 3-23)
2. Drugo je da je modernistički pristup danas potpuno dominantan i da su ga prihvatili najutjecajniji svjetski povjesničari, i to kao najrelevantniju teoriju. Opća prihvaćenost u znanosti i nije najbolji argument, jer znanost napreduje upravo mijenjanjem onoga što svi misle. Osim toga, malo je pojednostavljena tvrdnja kako je modernizam toliko dominantan; naravno, ukoliko se ne misli na njegov utjecaj u najširem smislu,

tj. da danas svi prilazimo naciji kao povijesnom (promjenjivom) pojmu. U svakom slučaju, modernizam ima niz zastupnika i sljedbenika, ali i kritičara, koji su ukazali na ozbiljne slabosti. Pojednostavljeno, kritika je ukazala na dva problema. Prvi je vremensko određenje nacije, prvenstveno datiranje njenog početka, ali tome možemo pridružiti i predviđanja o njenom kraju. Nova su istraživanja uvjerljivo pomaknula „donju granicu“ pojave (nekih) nacija s 1800-ih na starija razdoblja, a njeno današnje neočekivano i ustrajno opstajanje produbilo je nesigurnost kako dogovoriti na pitanje „kada je nacija“, da parafraziramo Walkera Connora. (Naime, očekivalo se da će nacija kao povijesna tvorevina, koja je nastala u određenim uvjetima, isto tako i nestati kada se oni izmijene.) Drugo, a to je vjerojatno i veća slabost modernizma, jest nemogućnost da (za sada) odgovori na pitanje što je bilo prije nacije, nakon što ju je odredio kao novonastalu, modernu zajednicu. Mislim da je upravo ovdje pristup etnosimbolista izuzetno koristan.

Napokon, i odgovor na konkretan problem „Šokaca“.

1. *Pitanje metodologije.* U knjizi se doista ne ulazi u sadržaj pojma „Šokac“, nego se navode raznovrsni pojmovi („Šokac“, „Hrvat“ itd.), ovisno o izvoru. Naravno, autor ima pravo da je metodološki izuzetno teško – ponekad i nemoguće – mijenjati imena skupina iz starih statistika. To nije bilo ni nužno, niti sam mislila da je trebao to napraviti. Ono što je u takvom slučaju nužno, to je ograditi se od konfuzije pojmova, koja se tako stvara.
2. Budući da u odgovoru na prikaz (za razliku od knjige) autor ulazi i u tumačenje pojma „Šokac“, pa ga – ako dobro razumijem – drži predmodernim etnikumom, koji se vrlo kasno (i samo djelomično) integrirao u hrvatsku naciju, evo samo tri napomene:
  - *Predmoderni etnikum.* Početak 20. stoljeća je prekasno vrijeme za „predmodernu“ zajednicu, barem na području kojim se bavi knjiga. Ako uzmemo upravo ono što modernisti drže presudnim za stvaranje nacije – pismenost, tisak (mediji) i sl. – teško možemo i zamisliti da su Baranjski oko 1900. (Ljudi koji idu u školu, pismeni su, čitaju novine, osnivaju kulturne udruge) u tolikoj mjeri izvan suvremenog svijeta da imaju nejasne „predmoderne“ pojmove o sebi, svojoj zajednici i svijetu izvan nje te da su sasvim po strani od borbe za naciju, koja desetljećima potresa ugarski dio Monarhije (Revolucija 1848.-49, pa borba za Nagodbu samo su vanjski pokazatelji odmaklih procesa).

- *Izdvojenost u Ugarskoj kao razlog kasne nacionalne integracije.* Slažem se s autorom da treba uzeti u obzir poseban položaj Baranje u ugarskom dijelu Monarhije. No, njegovo tumačenje podrazumijeva da je Baranji onemogućen svaki dodir s modernom politikom, a to teško da je moglo biti tako. Naravno, država nije dopuštala hrvatsku nacionalnu promidžbu izvan Kraljevine Hrvatske i Slavonije, posebice jer se radilo o vremenu najžešćih sukoba između hrvatskih i mađarskih političara. Međutim, to što klasična promidžba (stranke, skupovi, stranački tisak) nije mogla dolaziti do baranjskih „Šokaca“ spomenutim vidljivim kanalima, ne isključuje „tih“ utjecaj lokalne intelektualne elite, tj. učitelja i župnika, koji su ionako prvi prenositelji novih ideja na selo. Naravno, bez kvalitativnih izvora ostajemo u sferi nagađanja, pa teško možemo znati koji je bio identitet ljudi onoga vremena, tj. kojoj su zajednici (ili možda radije, zajednicama) osjećali da pripadaju. No, svakako nije predmoderna.

Osim toga, istraživanja su već uvjerljivo dokazala kako politici mađarske vlade možemo pripisati ono „Šokac“ iz statistika. Naime, u situaciji u kojoj Mađari nisu dosegali niti 50 % stanovništva Ugarske (što se držalo kritičnim), utjecaj nemađarskih nacija suzbijao se svim sredstvima, pa i njihovim statističkim fragmentiranjem i smanjivanjem. (Vidjeti radove: Konrad Clewing, Robert Skenderović, Mario Bara)

- *Šokci kao posebna etnička zajednica.* Slažem se s autorom da je stvaranje nacije izuzetno složen proces, pa stoga i neću ulaziti u raspravu o tome, posebno i zbog toga što bi se ona morala protegnuti na pitanje etničkih zajednica (ili etno-kulturnih, kako sugerira A. D. Smith), o kojima se zna suviše malo. Stoga samo jednostavna napomena o neadekvatnosti navedene usporedbe integracije Šokaca u Hrvate s procesom u kojem su se razne etno-kulturne zajednice integrirale u srpsku naciju (“Cincari, Vlasi, Torlaci, Šopi i drugi”). Čini mi se da se pri tom miješaju kategorije. Naime, u “srpskom slučaju” radi se doista o raznovrsnim etno-kulturnim zajednicama (eventualno izuzev Torlaka). One se razlikuju upravo po onome po čemu se u 19. stoljeću “prepoznaje” pripadanje istoj nacionalnoj zajednici, a to je tada bila, pojednostavljeno, zajednička kultura, ili kako bi rekli etnosimbolisti, zajednički simboli (na prvom mjestu jezik, pa onda i drugi elementi). Integracijom, navedene različite etno-kulturne zajednice preuzimaju identitet dominantne zajednice, a potiskuju ili gube svoj, na temelju kojeg su, u drugim okolnostima, i same mogle „prerasti“ u naciju (Vlasi) ili se u drugom državnom okviru integrirati u drugu naciju (npr. Šopi u bugarsku naciju). Kod odnosa Šokci – Hrvati nema tog mijenjanja identiteta. Ovu razliku možemo usporediti s poznatim slučajem Francuske. Prema istom,

najvidljivijem simbolu, jeziku, u Francuskoj se jasno razlikuju dva tipa integracije, tj. proces napuštanja dijalekata u korist francuskog standarda unutar iste etno-kulturne zajednice od procesa napuštanja drugog jezika (i cijelog sklopa drugih kulturnih simbola), koji su se odvijali u drugim etno-kulturnim zajednicama (primjerice, Bretonci ili Alzašani). Upravo tu razliku možemo vidjeti između navedenog primjera iz Srbije i problema Šokaca. Pojednostavljeno, možemo reći da se Šokci "integriraju" s pripadnicima iste etno-kulturne zajednice, samo različitih lokalnih ili regionalnih identiteta. U nekom budućem istraživanju čini mi se da bi moglo biti korisno primijeniti pristup A. D. Smitha, koji upozorava upravo na etno-kulturnu zajednicu kao nositelja simbola na temelju kojih će se – u određenim uvjetima – preobraziti u modernu naciju. To je zajednički jezik (Šokci čak govore štokavskim, znači novim hrvatskim standardom, pa, za razliku od kajkavaca, nisu imali jezični problem u „postajanju Hrvatima“, ako parafraziramo Eugena Webera ili talijanskog državnika Massima D'Azeglia, kojega navodi Horvat). Tome možemo dodati kolektivno sjećanje o migraciji (znači, zajedničkom prostoru, pa i podrijetlu), a i niz drugih simbola. No, to je tema za one koji će Šokcima, „Šokcima“ i Hrvatima pristupiti istraživački.

Jasno mi je da moj odgovor ne razrješava pitanje „Šokaca“, a niti dodaje nešto teoriji nacije. Ne bih to ni radila (osim možda s prijateljima uz kavu) da i razmatranje Aleksandra Horvata nije isto takvo, lijepo sročeni prikaz elementarne teorije, bez podloge u istraživanju. Što se mene tiče, budući da teoriju nacije znam taman dovoljno da shvatim koliko zapravo ne znam o tom neuhvatljivom, promjenjivom i najrazličitije tumačenom fenomenu, a Baranjom se, pa ni tim razdobljem, ne bavim, ubuduće ću prepustiti raspravu nekome tko može o temi pisati meritorno, na temelju ozbiljnog istraživanja i poznavanja teorije. Ovo sam imala osjećaj da moram napraviti zbog A. D. Smitha.

P. S. Braniti hrvatsku historiografiju (i vjerojatno sebe) od „optužbi“ o prihvaćanju primordijalne teorije, koju Horvat povezuje s nacionalizmom 1990-ih te je drži odgovornom za zastoj u napredovanju povijesne znanosti, čini mi se sasvim deplasiranim. Ako ništa drugo, znanstveno mišljenje – a posebice ono koje nam se ne sviđa – ne bismo trebali politički prosuđivati. I za sve nas vrijedi da ga ne bismo smjeli olako (zlo)upotrebljavati.

**Literatura:**

- A D. Smith, 1998. *Nationalism and Modernism. A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*, London, New York: Routledge. (prijevod: *Nacionalizam i modernizam. Kritički pregled suvremenih teorija nacija i nacionalizma*, 2003. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu)
- \*\*\*, 2000. *The Nation in History. Historiographical Debates about Ethnicity and Nationalism*, Hanover, NH: University Press of New England.
- \*\*\*, 2001. *Nationalism*, Cambridge, Oxford, Malden, MA: Polity Press.
- \*\*\*, 2004. *The Antiquity of Nations*, Cambridge, Malden, MA: Polity Press.
- \*\*\*, 2009. *Ethno-Symbolism and Nationalism. A Cultural Approach*, London, New York: Routledge.

**Spomenuti:**

- Walker Connor, 1990. „When is the nation?“, *Ethnic and Racial Studies*, 13, 1, 92-103.
- Eugen Weber, 1976. *Peasants into Frenchmen. The Modernization of Rural France*, Stanford, CAL: Stanford University Press.

**Kontakt autorice:**

Dr. sc. Suzana Leček, Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Ante Starčevića 8, Slavonski Brod  
e-mail: slecek@isp.hr

